

Rechtlijnigheid geeft ruimte aan diversiteit

Tekst Wendy Bakker / Beeld Ferry Noordam

Links Paden die stammen uit het vroegere ontwerp van het gebied komen samen boven de vijver. Tussen de platen van terrazzobeton, die ieder een andere breedte hebben, zijn even grote voegen aangebracht. Dit versterkt het idee dat de elementen boven het wateroppervlak zweven. De belijning is voortgezet in de rechte brug verderop in de vijver.

Linksonder Het waterelement biedt plaats aan 58 charons. Naast de vijver liggen in één lijn zeventig keldergraven met een dekplaat van natuursteen. Lage banken met een achtergrond van beukenhaag bieden een plek om uit te rusten en te gedenken. Aan de andere kant van de vijver staan Rhododendron ponticum die het vijverdeel scheiden van een grafvak met een vast stramien aan urnengraven.

Onder de goudkleurige dekschaal van de charons is ruimte voor vier asbestemmingen. De dekschalen kunnen verwijderd worden om het as van de overledene bij te leggen. Om de urn te bereiken is een speciaal bruggetje ontworpen. Op de stalen strip langs de vijverrand wordt de naam van de overledene gegraveerd.

De opening van het nieuwe asbestemmingsgebied op begraafplaats De Nieuwe Ooster is nauwelijks een feit of het gebied heeft zijn eerste trofee al binnen. Enkele weken geleden werd het gewaardeerd met de International Funeral Award 2006. Met dank aan het Hilversumse landschapsarchitectenbureau Karres en Brands dat het plan voor het asbestemmingsgebied ontwierp.

De Nieuwe Ooster, begraafplaats, crematorium en gedenkpark in Amsterdam, maakt een grondige renovatie door. Onderdeel daarvan was de herinrichting van het asbestemmingsgebied, waarvoor een prijsvraag werd uitgezet. Landschapsarchitectenbureau Karres en Brands uit Hilversum won deze. Het ontwerp bureau werd gewaardeerd voor de krachtige vormtaal en de flexibiliteit van het ontwerp, en voor de mogelijkheid tot aanleg in fasen van het gebied.

Karres en Brands legde een ontwerpvisie neer die zich niet alleen tot het nieuwe asbestemmingsgebied beperkte, maar die eveneens de zone eromheen betrof. Dit deel van de begraafplaats is door de Dienst Publieke Werken van de gemeente Amsterdam in 1930 ontworpen omdat een (tweede) uitbreiding van De Nieuwe Ooster toentertijd noodzakelijk was. De inrichting van deze uitbreidingszone was in de loop der jaren aangepast en kenmerkte zich door een aaneenschakeling van losse delen met een onduidelijke routing. „Het bood de bezoekers weinig houvast. Ze verdwaalden er makkelijk”, legt landschapsarchitecte Lieneke van Campen van Karres en Brands uit. Het bureau legde een heldere struc-

tuur van parallelle stroken neer over de tweede uitbreidingszone met daarin het asbestemmingsgebied. „Door de lineaire structuur en de duidelijke richting wordt de zone herkenbaar. Daarbinnen zijn bestaande plekken als relictten uit het verleden opgenomen zoals grafvelden en een strooiveld”, licht Van Campen toe.

Relatie met oude ontwerpen

Karres en Brands wilde het nieuw in te richten gebied weliswaar als afzonderlijk onderdeel van De Nieuwe Ooster herkenbaar maken, maar niet zonder een relatie te leggen met de twee oudere delen van de begraafplaats.

In 1889 tekende tuinarchitect L.A. Springer de oorspronkelijke begraafplaats: een landschapspark met een vloeiend padenstelsel, monumentale bomen, stevige beplantingsgroepen en vele doorzichten. Dit parkdeel wordt bij de renovatie in de geest van Springer gerestaureerd. In 1914 moest De Nieuwe Ooster uitbreiden. Ook hiervoor maakte Springer het ontwerp maar met een heel ander karakter dat nu wordt geherinterpreteerd. Dat betekent zoveel als het behouden van de oude hoofdstructuur van

paden en van de grafkamers waarbinnen ruimte komt voor een meer eigentijdse invulling.

Twee hoofdassen uit het oudste deel – een die vanaf de ingang loopt en de mausoleumas – worden in het ontwerp van Karres en Brands gehandhaafd (zie plattegrond, pagina 31). Een breed dwarspad tussen de uitbreiding uit 1914 en 1930 is rechtgetrokken, zoals het aanvankelijk in het ontwerp van Springer was bedoeld. „Het vormt in het huidige ontwerp geen as, want het heeft geen duidelijke kop en staart maar is wel een belangrijke ruimtelijke scheiding”, aldus Van Campen. Enkele vloeiende hoofdpaden uit het plan van de Dienst Publieke Werken zijn opgenomen in het vernieuwde asbestemmingsgebied. „Binnen de lange rechte structuur heb je dan een verbijzondering; mooie kromme paden die de verwevenheid met het ontwerp van Springer aangeven. De lijnen van de verschillende zones worden zo aan elkaar gesmeed.”

Diversiteit in asbestemmingen

Het sterk doorgevoerde lineaire patroon geeft niet alleen een duidelijke herken-

baarheid aan het asbestemmingsgebied, maar is eveneens antwoord op de vraag van De Nieuwe Ooster naar meer diversiteit in vormen van begraven. Mensen hebben tegenwoordig verschillende opvattingen over de wijze van begraven, afscheid nemen en herinneren. Aan die individuele wensen wil de begraafplaats gehoor geven. Er moest dus wat te kiezen zijn qua plek, sfeer en manier waarop de as van overlevenden bewaard blijft.

De structuur van de parallelle lijnen biedt ruimte aan graven die verschillend van vorm zijn, maar wel een gelijkwaardige kwaliteit hebben. Hiermee wilde Karres en Brands uiting geven aan het principe van gelijkwaardigheid in onze huidige maatschappij. Deze is veel minder hiërarchisch dan in de tijd van Springer. Rangen en standen bepaalden toen de samenleving en dat zag je duidelijk terug in de inrichting van de begraafplaats. Begraven worden langs hoofdpaden had bijvoorbeeld meer status dan op plekken meer naar achter gelegen.

Verskil in functie

Iedere strook heeft een lengte van 120 m maar kent een verschillende breedte, is op een andere manier ingevuld en heeft een andere functie: vijver, urnenveld en urnenmuur (columbarium), pad en hagen. De hagen delen de gehele zone in ruimtelijke compartimenten in. „In ieder compartiment zijn berkenbomen te vinden. We hebben voor deze soort gekozen omdat het een mooie transparante boom

is met een herkenbare witte bast die in de winter zijn aantrekkelijkheid behoudt. Dat is belangrijk op een begraafplaats waar je het moet hebben van de groene structuur”, meent Lieneke van Campen. Verder wisselt de beplanting per grafvak, zodat ieder vak een eigen sfeer krijgt. Er is een vak met vrouwenmantel, een met klimop en varens, een met grassen en *Perovskia*, een met bloembollen en een met roodbloemigen en -bladigen. Bestaande monumentale bomen zijn in het ontwerp opgenomen.

Voor de wijze waarop de as van overledenen wordt bewaard zijn meerdere mogelijkheden geboden. Langs de vijver liggen keldergraven afgedekt met natuurstenen tegels waarin de naam van de overledene gegraveerd kan worden. In de vijver zelf 'drijven' urnen. Er zijn urnenvelden die een strak patroon van grafstenen tonen, maar ook velden waar de graven niet op een rij liggen. Daar verspringt het patroon. „Zo kan de nabestaande een plek uitkiezen waar hij of zij gevoel bij heeft. Dichter bij het pad of iets meer tussen de begroeiing”, vertelt de landschapsarchitecte. Urnen kunnen geplaatst worden in het columbarium, of de familie kiest voor een meer monumentale invulling, een ornament op een massief basalten zuil.

Ondanks de keuzemogelijkheden voor nabestaanden zijn zij wel aan regels gebonden bij de toepassing van de grafbedekking. Onder het motto 'alles mag, maar niet alles kan overal' heeft Karres en Brands voor De Nieuwe Ooster per

grafvak voorwaarden voor beplanting, afmeting en kleur van grafstenen en ornamenten vastgesteld. In de rode bloementuin mogen bijvoorbeeld alleen rode grafstenen of urnen worden neergezet. De beplanting is rood en eigen beplanting aanbrengen is niet toegestaan. Ook zijn losse ornamenten op het urnengraf niet wenselijk. Van Campen: „Je kunt nog zo'n mooi ontwerp maken, als je het daarna vrijlaat, verdwijnt de kracht ervan.”

Hoogtepunten in architectuur

De urnenmuur, ofwel columbarium en de vijver zijn belangrijke elementen in het ontwerp die bijdragen aan de diversiteit van asbestemmingen. Het columbarium is een bijzonder bouwkundig element dat net als het entree- en mausoleumgebied in het oudste deel, als een hoogtepunt van de begraafplaats kan worden gezien. Deze architecturale en monumentale urnenmuur trekt direct de aandacht als je het asbestemmingsgebied betreedt. Bestaand uit vijf verschillende kamers, omkleed met zinken platen in lengtestroken, biedt het columbarium plek voor circa 1.800 urnen. De buitenkant is gesloten en vormt een neutrale achtergrond voor het park. De binnenkant is sereen en open. Nissen in twee verschillende afmetingen zijn in het witte beton aangebracht die naar eigen gevoel mogen worden ingericht.

De hemel vormt het dak van de nissenkamer. Hierdoor blijft de relatie met de

lucht en de omgeving bestaan en behoudt de kamer zijn ruimtelijkheid. Tevens grijpen enkele ontwerplijnen in in het columbarium of doorsnijden het. „Ook hierdoor blijft de interactie met de buitenwereld bestaan”, zegt Van Campen.

Omdat De Nieuwe Ooster een waterpartij wenste, heeft Karres en Brands een langwerpige vijver in het plan opgenomen. „De vijver is gesitueerd daar waar de meeste ruimte was in het gebied. Hier kan je de diepte van 120 m volledig ervaren. Het is een plek om tot rust te komen.” Aan de ene kant van de vijver zijn in een beukenhaag inhammen uitgespaard waarin banken staan. Het is de enige plek in de asbestemmingszone met banken. Op de vijver komen paden uit het ontwerp van de Dienst Publieke Werken in een brug samen. Een andere rechte brug verbindt twee delen van een dwarslijn die zich over de gehele breedte van het gebied uitstrekt. Opvallend en niet eerder toegepast in Nederland zijn de charons* (drijvende urnen) in de vijver. Zij zijn ontworpen door kunstenaar Maria van Kesteren.

Hoewel het asbestemmingsgebied is voltooid, is het werk voor het landschapsarchitectenbureau op De Nieuwe Ooster nog niet afgerond. Karres en Brands is op dit moment bezig met de inrichting van een deel voor islamitische graven. „Dat is zo leuk aan dit project”, zegt Lieneke van Campen enthousiast, „het begon met een prijsvraag maar we zijn nu bij de gehele renovatie van deze bijzondere begraafplaats betrokken.” ■ ▶

Springer had in zijn ontwerpen aan het einde van paden of op kruispunten van paden speciale plekken voor bijvoorbeeld ornamenten of beelden van belangrijke personen ingericht. Dit idee van zogenoemde 'specials' heeft Karres en Brands overgenomen in het plan voor het asbestemmingsgebied. Aan het einde van het pad, tussen de siergrassen, zou zo'n special geplaatst kunnen worden.

*Charon = De veerman die de schimmen der doden over de rivier de Styx naar de onderwereld brengt.

Twee foto's links Een lange dwarslijn loopt over de gehele breedte van de begraafplaats, doorsnijdt het columbarium en wordt via een brug voortgezet over de vijver. De lijn verbindt de nieuwere delen en de 'relicten uit het verleden' zoals een oud grafveld (linkerfoto) met elkaar.

Tussen het columbarium en de vijver ligt het grafvak met siergrassen en *Perovskia*. In deze grasakkers kunnen nabestaanden een plek uitzoeken voor hun dierbare. Alle plantvakken en paden zijn opgesloten met roestvaststalen randen. Dit materiaal wordt in de hele begraafplaats toegepast om het beheer van de vakken te vereenvoudigen. In iedere strook zijn berken opgenomen.

Linksboven Het columbarium bestaat uit vijf urnenkamers met verschillende afmetingen. Gekozen is voor zinken dekplaten „omdat dit mooi is onder alle weersomstandigheden en ook fraai verouderd. Door de positie van de voegen ontstaat er beweging in het patroon, je kan er een muziekbalk in zien.” Het architecturale object is door Karres en Brands zelf ontworpen.

Het grafvak op de voorgrond is beplant met klimop en varens. Magnolia's vormen het dak van dit vak. Hier komen zandkleurige dekplaten op urnengraven te liggen.

Linksonder De binnenkant van het columbarium bestaat uit wanden van wit terrazobeton waarin urnenvakken van twee verschillende afmetingen zijn opgenomen. Daarnaast is in de wand een aantal grotere vakken uitgespaard. Deze zijn bedoeld voor meer speciale asbestemmingsuitingen. In de urnenwand mag in principe alles: een urn of asbestemmingsuiting al dan niet met een transparante of dichte dekplaat, met of zonder een foto.

Onderdeel van het columbarium is een overdekte zitplek. Hier kan de bezoeker schuilen, uitrusten en gedenken.

Karres en Brands Landschapsarchitecten

Het ontwerp bureau Karres en Brands Landschapsarchitecten is in 1997 opgericht door Sylvia Karres en Bart Brands. Inmiddels werken er achttien ontwerpers in verschillende projectteams. Lieneke van Campen werkt sinds 2001 als landschapsarchitecte bij het bureau. Zij heeft onder andere meegewerkt aan het ontwerp voor de buitenruimte van Ecomare en het Heuvelplein in Tilburg.

Het nog relatief jonge bureau heeft binnen de Nederlandse en internationale landschapsarchitectuur zijn sporen nagelaten. Met zijn experimentele manier van ontwerpen, sleepte het bureau meerdere prijzen in de wacht. In 2004 won het bureau de Omgevingsarchitectuurprijs voor het Tilburgse Friezenlaanproject. In hetzelfde jaar ontving Karres en Brands de Topos European Landscape Award voor zijn gehele oeuvre en ontwerpaanpak. Onderdeel van de prijs was een *Liriodendron* van de Duitse boomkweker Bruns. Deze boom prijkt nu op De Nieuwe Ooster: „Tijdens de uitreikingsbijeenkomst presenteerden we het plan voor de begraafplaats. We vonden het een aardig idee om de boom daar dan ook een plek te geven.” Dit jaar dong het Hilversumse ontwerp bureau mee naar de Rosa Barbara Prize van de vierde biënnale landschapsarchitectuur in Barcelona. Het bureau bereikte de finale.

De projecten van Karres en Brands verschillen van elkaar: begraafplaatsen, pleinen, parken en woonwijken. Stijlkenmerk van het ontwerp bureau is dat het iedere keer het experiment opzoekt en ontwerpt aan de grenzen van de openbare ruimte met onbegrensde gedachten.

Grote blokken van massief basalt bieden plaats aan monumentale ornamenten. Op de stalen strip in het basalt kan de naam van de overledene worden gegraveerd. De basaltblokken zijn de duurste asbestemmingsplekken op De Nieuwe Ooster. Ook hier worden de grafstroken door hagen van elkaar gescheiden.

Lieneke van Campen

Ingang

De plattegrond van De Nieuwe Ooster met het oorspronkelijke deel herkenbaar aan de krakelingenstructuur, het eerste uitbreidingsdeel daarboven en het tweede uitbreidingsdeel waar Karres en Brands een grid van parallelle stroken neerlegde.

